

fazekas.csaba_266_24

Prohászka Ottokár közszereplései a Horthy-korszakban, 1919–1927.

Fazekas Csaba

Akadémiai doktori értekezés tézisei

2024

I. Tudománytörténeti előzmények, célkitűzések

Prohászka Ottokár (1858–1927) a katolikus közélet meghatározó személyisége és megújítója volt az 1890-es évektől, publicista, a keresztényszociális mozgalom és a katolikus sajtó szervezője, 1905-től a székesfehérvári egyházmegye püspöke. Jelentős irodalmi és teológiai munkásságot is kifejtett, 1911-ben – túlzottan „modernista” szemlélete miatt – három írása is a „tiltott könyvek” (Index) jegyzékére került, ezzel együtt az első világháborút megelőző időszakban is ismert közéleti személyiségnek számított, gyakran vett részt másképpen gondolkodókkal folytatott vitákon, még ellenfelei körében is elismerték energikus fellépését, a modernizáció által felvetett társadalmi és politikai kérdések megoldása iránti elkötelezettségét. A katolikus egyháznak XIII. Leó pápa *Rerum novarum* enciklikájával fémjelzett megújulási politikája jegyében kísérletezett azzal, hogy megfelelő válaszokat tudjon megfogalmazni korának kihívásaira. Olyan kérdésekben is az egyházi álláspont nyitottságát demonstrálta, mint a kort jellemző választójogi küzdelmek (az általános választójog irányában tett lépések formájában), vagy éppen az egyház számára különösen érzékenynek számító földbirtok-reform ügye. Az első világháborús veszteségeket, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követő új helyzetben az átfogó reformok korának eljövételét látta, de csalódott, s később mind az első köztársaság korát, mind pedig a proletárdiktatúrát a magyar történelem súlyos válsághelyzeteiként, mélypontjaként értelmezte. 1919 őszén az ellenforradalom ideológusa, aktív közszereplője lett, az általa is kezdeményezett „keresztény-nemzeti” megújulás meghatározó személyiségeként vett részt a közéletben 1927. április elején bekövetkezett haláláig.

Prohászka első alapos, monografikus igényű életrajza már nem sokkal halála után megjelent (a piarista Schütz Antal által rövid idő alatt sajtó alá rendezett 25 kötetes forráskiadvány utolsó kötetében), ezt követően számos méltatás, az életút elemeit feldolgozó tanulmány készült. 1945 után a személye és a 20. század első felének katolikus egyháztörténeti megítélése általában követte a pártállami történetpolitika hullámmozgásait (az 1950-es évek „klerikális reakcióként” való megbélyegzésétől az 1980-as évek már szakmai alapokon álló, forrásközpontú kutatásokat is felmutató eredményeiig). Az 1989–90-es rendszerváltozást követően Prohászka Ottokár életműve iránt széles körű érdeklődés bontakozott ki, az 1990-es években – kifejező címválasztással – *Prohászka ébresztése* mottóval tartottak konferenciákat és publikáltak 1996-ban és 1998-ban tanulmányköteteket főleg katolikus egyháztörténészek. Akkor és azóta olyan sokan foglalkoztak a személyével, illetve a kapcsolódó történeti kérdésekkel, hogy valóságos historiográfiáról is beszélhetünk, amelyeknek különös impulzusokat adtak a katolikus egyház által kezdeményezett évfordulós megemlékezések. (2006-ban székesfehérvári püspöki beiktatásának 100., 2008-ban születésének 150. évfordulója adott okot emlékvévként a kiemelt figye-

lemre.) 1994-ben Gergely Jenő (*Prohászka Ottokár, „a napbaöltözött ember”*), 2007-ben Szabó Ferenc SJ (*Prohászka Ottokár élete és műve*) címmel publikált életrajzi monográfiát, továbbá a katolikus egyháztörténet-íráshoz kötődő kutatócsoport is alakult, Prohászka életútját és tevékenységét számos konferencia elemezte, összefoglalások, dokumentum-kiadások és tanulmánykötetek mutatták a személye iránti élénk történeti érdeklődést. (Ebben élen járt a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, számos vonatkozó kiadványa közül ki kell emelni a 2009 óta eddig öt kötetben publikált *Prohászka-tanulmányok* c. sorozatot.) Az életmű számos periódusát, egyes kérdéseit tették már önálló, történettudományi elemzés tárgyává. (Prohászka viszonya egyes teológiai vagy közéleti kérdésekhez, művészetekhez, korszakokhoz, személyiségekhez, intézményekhez stb. A tematikus tanulmánykötetek közül érdemes megemlíteni még a *Prohászka Ottokár, Magyarország apostola és tanítója* c. 2002-es, a *Prohászka Ottokár – püspök az emberért* c. 2006-os, a *Prohászka, a költő* c. 2008-as tanulmányköteteket, az *Írások Prohászkaról* sorozat hat kötetét, a püspök naplójegyzeteinek 1997-es és 2013-as kiadásait stb.) A Schütz Antal-féle forráskiadvány-sorozatot számos eseti publikáció és forrásgyűjtemény is kiegészítette az elmúlt időszakban (jelentős részben annak anyagából születtek például Koncz Lajos 1990-es *Modern katolicizmus*, Frenyó Zoltán 2005-ös *Modern pünkösöd* és 2020-as *Gyakorlati kereszténység* c. válogatásai), továbbá 2019-ben jelent meg szerkesztésében a Schütz-féle sorozatból kimaradt írásokból és beszédekből a *Válogatás Prohászka Ottokár közszerepléseiből, 1919–1927 c. dokumentum-kiadás*.

A Prohászka életművével foglalkozó történészek egyik csoportja a katolikus egyháztörténet részeként rendszerint a személyiségre és az életútra, illetve életút-elemekre koncentrálna publikált számos tanulmányt és forráskiadást (Szabó Ferenc SJ, Barlay Ö. Szabolcs, Mózessy Gergely, Orvos Levente, Frenyó Zoltán stb.), a nem egyházi kötődésű történészek között inkább Prohászkat valamely más történeti problémával kapcsolatos elemzések kontextusában méltatták, az ilyen munkák száma is jelentős. (Szabó Miklós, Gergely Jenő, Kovács M. Mária, Balogh Margit, vagy éppen – a nemzetközi érdeklődést is tanúsítva – az amerikai Paul A. Hanebrink művei stb.)

Az élénk történeti érdeklődést hol kiváltja, hol inkább gátolja, hogy Prohászka megítélése nem egyszer váltott ki emlékezetpolitikai diskurzust, felmerült kérdésként, hogy vannak-e tevékenységének olyan negatív elemei (elsősorban a zsidókérdés tekintetében, de a Horthy-korszak jellegével való diskurzus részeként is), amelyek az egészre árnyékot vethetnek – életművének olyan vitathatatlan értékelésű elemei mellett, mint a szociális érzékenység, a Trianon utáni Magyarország megújításáért való elkötelezettség, a katolikus hitélet fellendítésében játszott központi szerepe stb. Kétségtelen, hogy Prohászka a Horthy-rendszer általános mérlegel-

sét gyakran kifejező, szimbolikus történelmi személyiség, akinek a neve aligha hiányzik a két világháború közötti Magyarország első időszakával foglalkozó feldolgozásokból. Prohászka emlékezete csak részben egyháztörténeti természetű, hiszen élete nagyobb részében aktívan részt vett a közéletben, különböző színtereken és szerepekben „politizált”, így igazából azt a kérdést kell feltennünk, hogy 1919 után volt-e annyira fontos figurája a magyar közéletnek, hogy újabb életrajzi monográfia (pontosabban ahhoz hasonló vállalkozás) témájául válasszuk. (Előzetes meggyőződésem és konklúzióm szerint a válasz: igen.)

A történetírás régi, folyamatosan felbukkanó módszertani kérdése a történeti életrajz műfajához, azt megújítani hivatott vállalkozásokhoz, a biográfia speciális típusaihoz kapcsolódik. Számos alapos történeti életrajz született az utóbbi években, évtizedekben a korszak politikai személyiségeiről. (Például Romsics Ignác Bethlen Istvánról, Ablonczy Balázs Teleki Pálról, Vonyó József, illetve Gergely Jenő Gömbös Gyuláról, Ormos Mária Kozma Miklósról, Bartha Ákos Bajcsy-Zsilinszky Endréről, Ujváry Gábor Klebelsberg Kunoról, Fábíán Máté Borbély-Maczky Emilről, Turbucz Dávid Horthy Miklósról, Karsai László Szálas Ferencről, Bodó Béla, illetve Kántás Balázs Héjjas Ivánról, vagy éppen egyháztörténeti vonatkozásai miatt hangsúlyosan releváns módon Csíky Balázs Serédi Jusztoniánról, Klestenitz Tibor Bangha Béláról, Bakó Balázs Mikes Jánosról, és különösen Balogh Margit Mindszenty Józsefről írott életrajzi monográfiája, pontosabban monográfiái – és a bibliográfiai felsorolás még folytatható.) A történeti életrajzok, valamint a műfaj elméleti kérdései és típusai iránti érdeklődést fejezte ki a Magyar Történelmi Társulat 2016. évi konferenciája, valamint az annak összefoglalásaként született *Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései* c. tanulmánykötet, nemcsak konkrét életrajz-típusaival, hanem elméleti-módszertani kérdéseket feszegető írásaival (például Gyáni Gábor és Kövér György további tanulmányaival) is jelezte a történeti kutatások vonatkozó irányainak aktualitásait. A konkrét példák, illetve az elméleti igényességű tanulmányok nyomán jogosan vetődött fel a kérdés, hogy hogyan lehetne Prohászka Ottokár életrajzainak, életút-szakaszainak vagy problémáinak meghaladásakor átfogó jelleggel új összefoglalást készíteni. (Ilyen például az életrajz „tematizálásának”, a teljes életpálya helyett a korszakolásnak, a „politikai életrajz” és a „totális biográfia” közötti átmeneti típusoknak, Gyáni Gábor szavaival a „cselekvő egyén” motivációinak stb. kérdései.)

Egyházi személyek, különösen főpapok életrajzainak áttekintése közben szembevetőd, hogy további módszertani kérdésként merül fel, hogyan is viszonyuljunk a biográfia alanyához, hiszen egy püspök életútjának bemutatása előtérbe helyezhet szűkebben vett egyház-, vagy egyházmegye-történeti szempontokat, vagy inkább koncentrálhat a személyiségre, egyéniségre, egyházi pozíciójával összefüggő közéleti szerepvállalására stb. A Prohászkaival foglalkozó disz-

szertáció alapvető célkitűzéseit így összességében egy olyan, bizonyos szempontból új megközelítés alkalmazásában alakítottam ki, mely 1. meghaladja a püspökkel foglalkozó feldolgozások nyomán rendelkezésünkre álló ismereteket, ezáltal legalábbis alapjává válhat egy új szintézisnek, 2. az életút (szakaszai) és a személyiség mellett alkalmas átfogó korrajz (politikai rendszer-, illetve politikai gondolkodás-történeti összefoglalás) kialakítására, 3. a történeti életrajz műfajának tovább gondolására is kísérletet tesz. További célkitűzés volt (a fenti 1. ponttal összefüggésben) az „ad fontes” szemlélet érvényesítése, vagyis a teljesség igényéhez közelítő (azt nyilván el nem érő) mértékben feltárni azokat a forrásokat, amelyek Prohászka Ottokár életútjának egy fontos aspektusa szempontjából relevánsak.

II. Források és módszerek

A fenti célkitűzések megvalósítása érdekében Prohászka Ottokárt – a főleg a politikatudományi szakirodalomban részletesen körülírt és elemzett – „public intellectual”-nek tekintettem, mert annak valamennyi, kortárs példák alapján megfogalmazott jellemzője pontosan alkalmazható a személyére. (A „public intellectual” kifejezésnek nincs igazán pontos magyar megfelelője, leginkább „közszereplő értelmiségiként” lehet a tartalmát visszaadni, de nevezik „közértelmiséginek”, olykor „közírónak” is ezt a szerepkört.) A kérdéssel teoretikusan foglalkozó elemzők (például Richard A. Posner, Helen Small, Thomas Sowell és mások, magyar szakirodalomban Csizmadia Ervin, Bozóki András, Kristóf Luca stb.) munkáiból jól megrajzolható az a modern értelmiségi szerepkör, melynek lényege, hogy hivatásának magas színvonalú művelése mellett a nyilvánosság eszközeivel alkalmas a közvélemény és a politikai elit véleményének formálására, ez iránt elkötelezett, továbbá független személyiség, aki rendszeresen orientálja a társadalom és a politika világát. Prohászka Ottokárra, mintegy a múltba visszavetítve igyekeztem ezt az „értelmiségi” szerepkört értelmezni, „történeti közszereplésekként” megközelíteni a nagy hatású püspök beszédeit, publicisztikai írásait, sajtónyilatkozatait.

Annak igazolásához, hogy Prohászka Ottokárt modern értelemben vett „public intellectual”-nak tekintjük, és ekként tegyük történettudományi vizsgálat tárgyává, az is elegendő volna, ha rámutatunk, hogy Prohászkát életében is gyakran nevezték a „magyarság lelki vezérének”, „tanítómesterének”, „apostolnak” stb., vagyis már kortársai is a közvéleményt befolyásoló, az iránt kiemelten érdeklődő, napi politikai kérdésekben és átfogó politikai folyamatok értelmezésében egyaránt rendszeresen állást foglaló személynek tekintették. Ez a vélekedés a halála után kialakult értékelésekben is meghatározó. Prohászka Ottokárt az alábbiak alapján tekintettem saját kora „public intellectual”-jének (közszereplő értelmiséginek):

– Közszereléseit más „munkakör” mellett végezte, egy római katolikus egyházmegye püspöke volt, továbbá rendelkezett azzal a szakmai tekintéllyel, amelyet jelentős tudományos (teológiai és filozófiai) munkásságával alapozott meg. (Az MTA is tagjává választotta.)

– A Horthy-korszak politikai rendszerében rendelkezett a közvélemény megszólítására és befolyásolására alkalmas nyilvánosság fórumaival, továbbá egyértelműen birtokában volt azoknak a képességeknek, melyeken e fórumokon keresztül társadalmi és politikai kérdésekben megfogalmazhatta véleményét. Kétségtelenül rendkívül érzékeny volt a saját korában jelentkező társadalmi problémákra, valamint átfogó nemzetpolitikai kérdések iránt (Magyarország politikai rendszere, a trianoni békeszerződés következményei, a társadalmi igazságtalanság megszüntetése, a magyar kultúra helye Európában stb.), és ezekre saját válaszok megfogalmazásával kísérletezett, küldetésszerűen hitt saját igazságában.

– Prohászkaiban már az 1890-es évektől megvolt az igény arra, hogy részben elemző, részben azt meghaladó, útmutató álláspontot alakítson ki, nyilvánosság előtti megjelenéseinek gyakorisága önmagában igazolja, hogy nagyon is erőteljes igénye volt a „köz ügyeivel való foglalkozásra”, sőt, erőteljes belső motivációról, a nyilvános véleményformálás iránti folyamatos és elkötelezett késztetésről beszélhetünk. A közszereplő értelmiségivel kapcsolatosan igaz, hogy nem csak „szakmai” közegében nyilvánul meg, ami a püspök esetében egyértelműen az egyház által biztosított fórumokon való túllépéssel egyenértékű.

– A politikáról való diagnózisait és útmutatásait úgy tárta folyamatosan a nyilvánosság elé, hogy közben nem viselt közhatalmi funkciót. (Ugyanakkor igaz, hogy Prohászka az 1919-től haláláig terjedő periódusban a közszereplő értelmiségi másik minőségében is megnyilvánult: 1920–1922 között nemzetgyűlési képviselő, közben fél éven keresztül az egyesített kormánypárt elnöke is volt. Rövid, gyakorló politikusi szerepvállalása mellett is folyamatosak voltak a megelőző, illetve következő időszakokban megfigyelt közszereplései.)

– Egyértelműen olyan figura volt, aki felismerte és felhasználta kora modernizációs vívmányait, nem véletlen, hogy az új társadalmi és politikai konstrukciókat egyháza szemüvegén át értelmező üzeneteit a kor által kínált két csatornán keresztül juttatta el a társadalom különféle csoportjaihoz: a korban kizárólagosnak tekinthető nyomtatott sajtón, valamint tömegrendezvények szónoklatain keresztül. (Utóbbi fórumokon elhangzott beszédeinek hatását is a sajtó erősítette fel.)

– A püspök 1919 utáni pályafutása esetében is hangsúlyosan igaz, hogy értelmiségi szerepvállalása erőteljesen ideológiai töltetű volt, mind egykorúan, mind az utókorban közhelyszerűen emlegetetté vált, hogy a Horthy-korszak „keresztény-nemzeti” ideológiájának egyik megformálójaként és nagy hatású propagandistájaként értékelhető. Prohászka a public intellectual-

ek speciális alcsoportjába is sorolható, mert értelmiségi háttérét a katolikus egyház adta, ráadásul nem egyszerűen katolikus értelmiségi, hanem egyházi személy, sőt, püspök is volt. (A bármilyen vallási-felekezeti elkötelezettségű public intellectual-eknek az üzeneteiket mindenkor az egyházuk társadalmi tanítására kell építeni, mintegy egyszerre kívülről és belülről szemlélni az egyházat, az egyetemes világmagyarázatot konkrét társadalmi és politikai szituációra értelmezni. A modernizáció valamennyi kérdéséhez való egyházi viszony igényli a széles körű tájékozottságot, párhuzamosan a katolikus hit értékeinek védelmével, továbbá az „elefántcsonttoronyként” is értelmezhető egyházi intézményrendszerből a „világba” való kilépés igényével – e leírás pontosan ráilleszthető Prohászka Ottokár mintegy évszázaddal ezelőtti tevékenységére.)

– Prohászka közszerepléseinek hatása elvitathatatlan a politikai élet szereplőire és a társadalom egészére, ráadásul ez a hatás halála után is erőteljesen érvényesült a Horthy-korszak második felében, az utóbbi évtizedekben pedig egyfajta kultuszáról is beszélhetünk.

A „public intellectual” jelenséggel foglalkozó elméleti irodalom alapján egyértelmű, hogy az ilyen „politizáló” értelmiségiek sajátos szereplői annak a politikai rendszernek, amelyben élnek, éppen ezért szerepvállalásuk egyfajta korrajz is, a teljes életpálya helyett (vagy mellett) tevékenységük egy adott korszakban való értelmezése indokolt. A politikai rendszer által alkotott keretek irányt szabnak a közszereplő megszólalásait illető tartalomnak, de az általa felhasználható lehetőségeknek is. Mivel Prohászka emlékezete valósággal összeforrott a Horthy-korszakkal, a disszertáció témaválasztását pályafutása utolsó szakaszában, az 1919–1927 közötti évekre alakítottam ki. A disszertációban vázlatosan bemutatásra kerül a közszereplői életpálya egésze is, továbbá részletesebb előzmény-fejezetekben mutatom be Prohászka közvetlenül 1919 augusztusa előtti tevékenységét a három korábbi (egymást váltó) politikai rendszerben: az első világháború utolsó szakaszában (1916–1918 között), az 1918–1919-es első köztársaság és a proletárdiktatúra korában.

Prohászka közszerepléseinek összefoglalása kapcsán további módszertani elveket is megfogalmaztam:

– Az életrajz középpontjába a közszerepléseket állítottam, vagyis azokat az eseményeket, amikor Prohászka Ottokár megjelent a nyilvánosság előtt. Arra próbáltam fókuszálni, hogy milyen volt az adott közszereplés aktuális kontextusa: egy állásfoglalásának vagy megnyilatkozásának tartalma, színtere, hatása, fogadtatása, illeszkedése az adott időszak konkrét közéletébe, illetve a püspök politikai gondolkodásába, annak változásaiiba, illetve folyamatosságába.

– Fentiekből következően a legfontosabb forráscsoportot a sajtó adta. Ahol lehetőség adódott, igyekeztem az egykorúan nem nyilvános forrásokból (magánlevelekből, naplókából, hivatali iratokból) is tájékozódni, de a közszereplés jellegére való tekintettel a hangsúlyt a nyilván-

nosságra helyeztem, a levéltárakban feltárt dokumentumokat inkább a közszereplés több oldalú bemutatására, árnyalására igyekeztem felhasználni.

– A Horthy-rendszer jellegével kapcsolatos történeti diskurzus különböző álláspontjai lényegében megegyeznek abban, hogy autokratikus vonások mellett is többpártrendszer működött; továbbá – ha teljes körű sajtószabadságról nem is, de – a sajtó folyamatos sokszínűségéről, a nyilvánosság fórumainak működéséről vitathatatlanul beszélhetünk. E két tényező önmagában is elég ahhoz, hogy a nyilvánosság előtt különböző politikai álláspontok megjelenhessenek, vitathatóvá váljanak – vagyis az értelmiségi közszereplő szerepe megvalósulhasson. A rendszerrel szemben, vagy éppen annak oldalán megfogalmazódó értelmiségi magatartásra nagyon is nyíltak lehetőségek, és sokakhoz hasonlóan Prohászka Ottokár is igyekezett ezekkel élni.

– A Horthy-rendszer korlátozott, de létező pluralizmusa nemcsak arra adott lehetőséget, hogy a közszereplők különböző álláspontokat fogalmazzanak meg, hanem arra is, hogy maga a közszereplő is eltérő vélemények ütközőpontjába kerüljön. Vagyis Prohászka megnyilatkozásainak lettek következményei, beszélhetünk hatásról és ellenhatásról, amelyek a korszak közéleti vitáinak sajátos tükröződéseit alkotják.

– Alapvetően közszereplésnek tekintettem minden olyan eseményt, amikor Prohászka Ottokár a nyilvánosság előtt megjelent, vagyis amikor kommunikációjával kapcsolatos szituáció keletkezett. Több tucat interjút adott közéleti kérdésekről a korszakban, számos publicisztikát írt, a beszédeinek száma pedig meghaladja e két kategóriát összesen. E három műfajba tartozó megnyilatkozásai között vannak kevésbé jelentősek, de sokakról elmondható, hogy útmutató szerepet játszottak az abban elmondottak a politikai élet aktorai (döntéshozók, képviselők, pártok és egyéb szervezetek) számára, alkalmasak voltak arra, hogy értelmiségi körökben vagy a sajtóban vitát generáljanak. Közszereplésnek (ha nem is jelentős közszereplésnek) minősítettem továbbá, ha Prohászka pusztán protokolláris teendőket látott el egy közéleti rendezvényen (például levezető elnök volt), de azt is, ha egyszerű résztvevőként megjelent valahol, önmagában ez is egyfajta közéleti állásfoglalás. „Vétlen”, tehát nem „valódi” közszereplésnek tekintetem, ha Prohászka maga nem vett aktívan, kezdeményező módon részt egy nyilvánosság előtti eseményen, például, ha valamilyen összefüggésben felmerült a neve, példája, a személye iránti támogató, vagy éppen kritikus vélemény. Az aktív közszereplések (beszéd, publicisztikai írások) esetében nem könnyű elválasztani Prohászkanak – mondjuk úgy – a „munkaköréből” fakadó beszédeit és cikkeit, vagyis például a prédikációkat, vagy a püspöki működésével összefüggő pásztorleveleket, vallásos elmélkedéseket. Utóbbiakat akkor tekintetem közszereplésnek, ha először is abban közéleti mondanivaló (például az ország vagy a társadalom aktuális állapotával összefüggő gondolat, útmutatás, felszólítás) is szerepelt, továbbá, ha épp ez utób-

biak miatt a „világi” sajtó érdeklődését is felkeltette, egyébiránt csak érintőlegesen, említés-szerűen foglalkoztam ilyen jellegű cikkeivel és beszédeivel.

– A közszereplések elemző bemutatását tekintettem jelen dolgozatban vállalt feladatommak. Vagyis önmagában fontos ezeknek a beszédeknek, interjúknak, cikkeknek a felkutatása, a közszereplések tartalmának, helyszínének, recepciójának, továbbá gyakoriságának (dinamikájának) ismertetése – de ezt önmagában még nem éreztem Prohászka közéleti tevékenységének bemutatására megfelelőnek. Ezért két eltérő szemléletmód alkalmazása mellett döntöttem: mintegy a „horizontális”, illetve a „vertikális” bemutatás mellett, vagyis a kronológiai szemlélet érvényesítése előtt egy olyan fejezet kidolgozását, melyben Prohászka által gyakran érintett közéleti témakörök tematikus, átfogó igényű bemutatásai kapnak helyet.

Összességében E.H. Carr értelmezését tekintettem irányadónak, aki a történeti életrajz-írás kapcsán az alábbiakat állapította meg: a jelentős történelmi személyiség, a „nagy ember” „egyszerre terméke és cselekvő részese a történelmi folyamatnak, egyszerre képviselője és teremtője azoknak a társadalmi erőknek, melyek megváltoztatják a világ arculatát és az emberek gondolkodását”. (E.H. Carr: *Mi a történelem?* Ford.: Bérczes Tibor. Bp., 1995. 51.)

III. Főbb eredmények

1919 augusztusa és 1927 áprilisa között összesen 587 – fentebb leírt paramétereknek megfelelő – közszereplés katalógusát lehetett a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján összeállítani, ami önmagában egy rendkívül energikus, valóban elkötelezett közéleti szereplőre utal. Bizonnyos korszakokban gyakrabban, máskor ritkábban lépett a nyilvánosság elé, de még utóbbi periódusokban is rendszerint hetente minimum egy, de volt, amikor két közszereplése volt regisztrálható, az átlag folyamatosan e kettő között ingadozott.

Az 1916–1919 közötti előzményeket bemutató fejezetet követő tematikus blokkban hat nagyobb témakörben foglaltam össze Prohászka Ottokár közszerepléseinek tanulságait:

– Prohászka és a numerus clausus. (Az 1920 szeptemberében elfogadott törvényben a püspök kezdeményező szerepe ismert, ennek keletkezéstörténete, mozgatói, a nemzetgyűlésben és a sajtóban való fogadtatása, valamint utóélete alapján egyértelmű, hogy Prohászka a „keresztény-nemzeti újjászületésben” mennyire központi jelentőségűnek tartotta a zsidóság korlátozását egy új, a kibontakozás társadalmi alapját lehetővé tevő értelmiség létrejöttében.)

– Prohászka és a jobboldali radikalizmus. (A püspök szoros, intenzív kapcsolatot épített ki az 1920-as évek elejének radikális mozgalmaival, különösen az Ébredő Magyarok Egyesületével. Ez nemcsak azt jelentette, hogy fellépett rendezvényeiken és cikkeket írt a lapjaikba, hanem azt is, hogy a politikai pártok helyett inkább ezekben látta a „keresztény kurzus” gyors és

hatékony megvalósításának legfőbb tartalékát. A fejezetben bemutatásra kerül, hogy a radikálisok szellemi útmutatót láttak a püspök közszerepléseiben, továbbá kísérletet tettem a „keresztény-nemzeti” ideológia általános, illetve annak radikális változatai közötti különbségek meg-
rajzolására, Prohászka helyének kijelölésére az 1920-as évek elejének egyházi elitjében. Nézetek elemzése arra a konklúzióra vezetett, hogy a kor politikai gondolkodásában Prohászka megnyilatkozásai kimerítették a radikalizmus – például „fajvédők” által megfogalmazott – programját, utóbbiak is ekként tekintettek rá. Ugyanez mondható el a nemzet fogalmának definíciójáról, utóbbi lényegét a püspök rendszeresen az elkötelezett keresztény életvitelben és magatartásban jelölte meg. Élete végén kéziratban maradt töprengéseiben enyhített a zsidósággal és a fajvédelemmel kapcsolatos tézisein, de közszerepléseiben ennek jelentősebb újrafogalmazási kísérletéről nem beszélhetünk. Megőrizte viszont a kereszténység szociális tartalmának hirdetése, különösen a társadalmi különbségek csökkentése, az alsóbb néposztályok felemelése iránti elkötelezettségét, ahogyan a parlamentarizmus másodlagos szerepének hangoztatását is a kívánatos politikai berendezkedés kialakításának folyamatában.)

– Prohászka és a legitimizmus. (A kapcsolat megragadására jó kiindulópontot jelent az, hogy a püspök vezető szerepet vállalt a Magyar Királyság Pártja nevű, a monarchia rendszerét népszerűsítő és erősíteni hivatott szervezetben. A közvélekedéssel ellentétben többször tett legitimista irányú megnyilatkozásokat, összességében a „királykérdésben” nem csatlakozott egyik táborhoz sem, sőt, különösen IV. Károly 1921. évi visszatérési kísérletei kapcsán az egész másodlagosnak, a keresztény-nemzeti egységet feleslegesen megbontó kérdéskörnek tartotta, a közéletből való „kikapcsolását” szorgalmazta. Radikális irányú, illetve olykor bizonytalan megnyilatkozásai mellett a püspök következetesen kiállt az 1920 márciusában létrejött politikai rendszer, valamint Horthy Miklós kormányzó mellett.)

– Prohászka és a turanizmus. (A keresztény-nemzeti ideológia egyik fontos kérdése volt már ekkor is a magyarság ősi, pogány gyökereihez való viszony, Prohászka ebben az ügyben eleinte megengedőbb megfogalmazásokkal, később határozott elítélés formájában viszonyult minden, a kereszténységgel ellentétes nemzeti hagyomány ápolásához, vagyis elhatárolódott a „turanizmus” szélsőségeitől.)

– Prohászka, a falu és az agrárkérdés. (A keresztény-nemzeti gondolatban központi szerepet kapott a „romlott” városokkal szemben a „romlatlan” falvak magyarságának hangoztatása, ezt a nézetet Prohászka is elkötelezetten képviselte, gyakran hangoztatta, a falvak felemelkedését célzó gyakorlati kezdeményezéseket is támogatott. Bár a korábbi időszakban, illetve 1920 elején is elkötelezett volt az átfogó földreform megteremtésében, a Nagyatádi Szabó István-féle földtörvény elfogadásában nem játszott meghatározó szerepet, ebben a kérdésben inkább „el-

hallgatásáról” beszélhetünk, annak ellenére, hogy többször tett utalást a földosztásnak a közép-osztály megteremtésében tulajdonított szerepéről.)

– Prohászka és az irodalom. (A fejezet középpontjában nem a püspök művészetszemlélete áll, hanem azok a közszereplései, amikor szépirodalmi alkotók és művek példáját valamilyen politikai mondanivaló szolgálatába állította. Különösen sokat foglalkozott Ady Endrével, aki a szemében az ország romlásához vezető dekadencia emblemikus figuráját jelentette; illetve 1923-ban, születése centenáriumán Petőfi Sándorral, akiben pedig szinte kizárólag a forró hazafiasság szimbólumát mutatta fel, miközben magánvéleménye nem volt éppen pozitív a költőről. Más példák – Madách, Jókai stb. – alapján is megállapítható, hogy Prohászka kiemelt jelentőséget tulajdonított a „nemzeti” és a „nemzetietlen” irodalom, illetve így besorolt alkotók éles megkülönböztetésének, előbbi határozott pártolásának gyakran adott hangot, hasonlóan a színdarabok és a sajtó kulturális szerepének megítéléséhez.)

A disszertáció kronologikus fejezetében külön alfejezetet szenteltem az 1919. augusztus 1. – 1920. március 1. közötti szakasznak, bemutatva Prohászkanak a Horthy-rendszer formálódásában vállalt meghatározó szerepét, székesfehérvári képviselővé váló „választását” („kampánybeszédeiben” megfogalmazott politikai programját), valamint azt, hogy ő vezette a Horthyt a kormányzói méltóság elfogadására felkérő parlamenti küldöttséget. Egy időszakként értelmeztem a közszereplői és a parlamenti képviselői szerepeket egyszerre megvalósító 1922 áprilisáig tartó periódust, melyben fél éven keresztül a keresztény- és kigazdapártok fúziójából létrehozott kormánypárt elnökeként is tevékenykedett. (Ez inkább sikertelen vállalkozásnak volt tekinthető, nem volt képes a kormánypárt egységének fenntartására, nem is igazán törekedett erre, több kérdésben is inkább öntörvényűen viselkedett, felgyorsítva az első egységes kormánypárti kísérlet gyors eróziójának amúgy is kibontakozó folyamatát. Kevés szerepet szánt az általa egyre többet kritizált parlamenti szerepvállalásának, otthonosabban és szívesebben mozgott megszokott közéleti színterein: nagygyűlések szónokaként, illetve publicisztikák írójaként, melyekben gyakran fejezte ki elégedetlenségét a „keresztény kurzus” megvalósulásának lassú ütemével, az arra szerinte komoly veszélyeket jelentő politikai erőkkal szembeni védekezés gyengeségével kapcsolatosan.) Két ízben (1921, illetve 1922 tavaszán) felröppent hír a csalódottsága miatti „visszavonulásról”, erről azonban nem volt szó: Prohászka energikus közszereplőként folyamatosan részt vett a politikai események kommentálásában, illetve hangsúlyosan a keresztény-nemzeti gondolat melletti agitációban.

A parlamenti képviselőséget követő időszakot évenként rendezett alfejezetekben foglaltam össze a fontosabb és kevésbé fontos közszereplések elemző bemutatásával, a „vétlen” vagy épp meg nem valósult közszereplések ismertetésével kiegészítve. Voltak szónoklatainak évi rend-

szerességgel visszatérő helyszínei (a Pázmány Egyesület, a Magyar Egyesület a Leánykereskedelem Ellen, a Keresztény Nők Szövetsége stb. éves közgyűlései; 1925 kivételével az országos katolikus nagygyűlések, 1923–1924-ben vidéki katolikus nagygyűlések), de nagyon sok eseti felkérésnek is eleget tett, valósággal beutazta az országot. Nagyon sokféle lapban publikált, országos, illetve helyi jellegű orgánumokba, szakmai szervezetek folyóirataiba, naptárakba, a keresztény-nemzeti gondolatot népszerűsíteni próbáló programcikkeivel igyekezett minél szélesebb tömegeket megszólítani.

Prohászka, mint közszereplő is rendkívül energikus, tiszteletet parancsoló munkabírással rendelkező személyiség volt. Az utókor elemzőjének az a benyomása, hogy állandóan kereste a közszereplés lehetőségeit, folyamatosan fel akarta hívni mondanivalójára a magyar társadalom figyelmét. Különösen beszédeiben azonban az is megfigyelhető, hogy energikussága mondanivalójának megformálására is igaz volt: állandóan mozgósítani akart, mintha soha nem lett volna elégedett valamiféle elért eredménnyel, a magyar társadalmat az 1920-as években is úgy látta, hogy a keresztények soha nem eléggé keresztények, szinte mindig az ellankadást, elfáradást, csüggedést regisztrálta, amely mögött a magyarság lelkét megbontó „idegen” elemek aknamunkáját vizionálta. Állandóan az elszánt, buzgó keresztény életet kérte számon, illetve javasolta hallgatóságának. Mindez abból fakadhatott, hogy 1919–1920-ban az összeomlás háttérében a kereszténységtől való elfordulást, az „idegen” szellemiség térnyerését feltételezte, és bár megnyílt a lehetőség az „újjászületésre”, az mintha szerinte csak folyamatosan elodázódott volna. Küldetéstudattal bíró személyiség volt, hitt abban, hogy „apostolkodását” a közéletben kell ilyen energikus módon folytatnia.

Prohászka nem írt olyan alapművet, mint amilyen Szekfű Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története* vagy Bangha Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység* c. művei, mégis markáns történetpolitikai narratívát alakított ki az 1918–1920 közötti időszak értelmezéséről, jöllehet azokat publicisztikákban, beszédekben, kisebb röpiratokban „szórta” szét, nem is törekedett átfogó, monografikus szemléletű munka írására. Úgy tűnik, közszereplő alkatahoz inkább a kisebb terjedelmű, de a sajtóban folyamatosan publikált cikkek és beszédek műfajai közelebb állottak. Felfogása mindazonáltal legalább annyira markáns volt, mint Szekfűé és Bangháé, amikor Magyarország akkori közelmúltját egy nagy hanyatlás történeteként értelmezte, a háborús veszteségeket, az 1918-as őszi őrzsás forradalmat és a proletárdiktatúrát pedig e hanyatlási folyamat utolsó, nemzethalál előtti stációiként. Nem véletlenül beszélt sokat kora ifjúságába vetett reménységéről, úgy vélte, hogy csak egy, a korábbi időszakban meg nem „fertőződött”, új és „megtisztult” generáció tudja majd valóra váltani a nemzeti felemelkedés keresztény alapozottságú programját. Prohászka összekapcsolta a nemzeti és az egyetemes ha-

nyatlás-elméleteket: többször kifejtett meggyőződése szerint az európai civilizáció fénykora a középkori keresztény államok időszaka volt, a reneszánsz, illetve a reformáció korától általános hanyatlást állapított meg, melynek lépcsőfokai a francia forradalom, a felvilágosodás, a liberalizmus, a szociáldemokrácia voltak, mintha mindegyik egy-egy újabb nagy csapást jelentett volna a kereszténységre, ezáltal az emberiség jövőjére. Magyarország keresztény alapokon való helyreállítása így nála egy nagy európai regeneráció részét is képezte, amelyet elsősorban erős nacionalizmusok Európájaként fogalmazott meg.

Prohászka konzervatív közszereplő volt, méghozzá a konzervatív katolicizmus egyik leginkább markáns vonulatát képviselte. A kereszténységet – annak vallási, spirituális tartalma mellett – nyilvánvalóan közéleti magatartásként, politikai ideológiaként is tekintette, az általa értelmezett vallási tanoknak politikai eszközökkel való megvalósításáért küzdött. Ebből fakadt egyrészt szociális elkötelezettsége, az elesettek, a szegények megsegítésére, a társadalmi felzárkóztatásra irányuló tevékenysége. 1919 után a „harcos kereszténység” propagandájának alapvetően változtak meg a pozíciói a korábbi időszakhoz képest, hiszen a dualizmus korában a konzervatív keresztény politika „ellenzékiességnek” számított. A Horthy-rendszernek azonban ez ideológiai alapul szolgált, ami Prohászka hol a rendszer támogatójának, hol pedig annak jobboldali, elégedetlen és gyorsabb ütemre sarkalló kritikusának helyzetében tüntette fel.

1919 utáni politikai nézetei a haláláig tartó kevesebb mint nyolc esztendő minden periódusában pontosan kifejezésre juttatták a keresztény-nemzeti ideológiát, valamint annak szélső-jobboldali radikális értelmezését, a fajvédelemnek is nevezhető irányzat lényegét. A közéletben a „keresztény feltámadás” állandó hangoztatása, a nemzeti elkötelezettség túlhangsúlyozása mind a rendszer kiépülésével azonosítható „keresztény kurzus” 1919–1921 közötti periódusára, mind a Bethlen István miniszterelnök nevével fémjelmezhető későbbi, konszolidációs szakaszára is igaz. Számára a nemzeti elkötelezettség jelentette a legfőbb értéket, meggyőződése volt, hogy Magyarország felemelkedése csak a lakosság forró, aktív keresztény hitélettel párosult, nacionalista lelkesedésével érhető el. E nemzetfogalom azonban egyáltalán nem befogadó jellegű volt, mert annak tartalmát – a „keresztény-nemzeti” ideológia alapvetésének megfelelően – a kereszténységgel azonosította.

Prohászka többször beszélt elítélően általában a politikáról, mint valami piszkos, folyton megalkuvásra készítő jelenségről – ennek ellenére mindig igényt formált arra, hogy beleszóljon, véleményt alkosson arról. Nemcsak a nyugati típusú demokráciákat szemlélte görbe szemmel, hanem általában a parlamentarizmust is, nemcsak a karrierista politikai magatartást ítélte el, hanem általában a plurális törvényhozást felesleges, időrabló szócséplésnek minősítette, a nem „keresztény-nemzeti” alapon álló politikai erőknek (szociáldemokratáknak és liberálisok-

nak) már a pusztá közéleti jelenlétét is kifogásolta. Sokkal szimpatikusabbak voltak számára a gyors, határozott megoldásokat követelő vagy megvalósító, mozgalmi jellegű szerveződések.

Mindehhez hozzátartozik, hogy Prohászkanak kifejezetten politikusi pályafutását nem lehet egyértelműen sikeresnek minősíteni, sőt, több alkalommal is inkább bizonytalannak tűnt, saját politikai irányvonala szempontjából is hibákat követett el, következetlenségről tett bizonyosságot. Ugyanarról a konkrét politikai kérdésről is olykor eltérően nyilatkozott. (1919–1920-ban a választójog kiterjesztésének ismert szószólója volt, például a nők választójoga kapcsán, 1922-ben pedig már úgy nyilatkozott, hogy nagyon is támogatja a választójog szűkítését. 1920 elején a keresztényszocializmus iránti elkötelezettségét hangoztatta, aztán az irányzatot és székesfehérvári képviselőit valósággal cserben hagyta, majd 1923 után újra tematizálta a keresztényszocializmus – ekkor már inkább ellenzéki – alternatíváját stb.) Következetesnek mondható viszont liberalizmus-ellenessége, heves szociáldemokrácia-kritikája, valamint – bár új tartalmi elemekkel is bővült – zsidóellenessége területein. Szónoklatainak és cikkeinek gyakori témája volt a szociális gondolat, ebben a tekintetben is következetesen hangoztatott, továbbá nagyon is elkötelezett véleményét regisztrálhatjuk. A nyomorban élők, nélkülözők sorsa iránt kiemelten érzékenynek mutatkozott, a háborús események következtében elszegényedettek, árvák sorsa különösen megindította, mint ahogy valósággal harcolt a gyermekvédelem ügyéért, a leánykereskedelem és a prostitúció ellen, a nehéz anyagi helyzetben lévő (közép- és felsőoktatásban) tanulók megsegítéséért stb.

Prohászka számára fontos volt az országot vezető személyek tekintélye, elismerte és fontosnak tartotta irányító szerepüket, mintha a vezető személyiségében erőteljesebben bízott volna, mint az államot megtestesítő intézményrendszer működésében. Ez magyarázhatja, hogy mindig nagy tisztelettel beszélt Horthy Miklós kormányzóról és Bethlen István miniszterelnökről is, mintha az ő irányító szerepüktől, személyes döntéseik befolyásolásától várta volna a számára kívánatos politikai irányvonal érvényesülését. Ezzel együtt megfigyelhető, hogy folyamatos elégedetlenségével, a keresztény elkötelezettség alacsony szintjének hangoztatásával a szélsőjobboldal kormánykritikus magatartását is erősítette.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy Prohászka rendkívül sikeresnek bizonyult, mint a „keresztény-nemzeti” ideológia szellemi iránymutatója, „apostola”, a „keresztény” politika iránt lelkesítő szónok, de inkább sikertelen, mint tényleges, gyakorlati politikus. (Ennek ellenére, különösen interjúiban részletesen véleményt formált konkrét aktuál- vagy társadalompolitikai kérdésekről, az egyházestől a házasságjogon és az erkölcsrendészetén át a vidékfejlesztésig a legkülönbözőbb témákról.) A sokrétű tevékenységet kifejtő püspök egy vonatkozásban bizonyosan sikeres közszereplő volt: a Horthy-korszakban egészen haláláig a teljes, önmagát „keresztény-

nek” minősítő politikai jobboldal iránymutató apostolként tekintett rá. A kormánytámogató, mérsékelt konzervatívok ugyanúgy, mint az őt lelkesen ünneplő szélsőjobboldali radikálisok, utóbbiak iránti szimpátiájának kinyilvánításával mindig csak addig a pontig ment el, ami nem sértette a Horthy-rendszer stabilitása iránt elkötelezett kormánypárti közvéleményt. Ez is arra utal: valóban a szó kiváló mestere, remek rétor és lenyűgöző képekben fogalmazó publicista volt – kortársai számára minden lehetőséget megadott arra, hogy „Magyarország apostolaként és tanítómestereként”, a „keresztény-nemzeti” eszme alapvető ideológusaként tekintsenek rá.

IV. A doktori mű által tárgyalt kérdéskörökben megjelent publikációk

- Ismeretlen Prohászka-dokumentum a Tanácsköztársaság korából. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 1998. 4. sz. 147–163.
- Prohászka Ottokár és Mayer Károly káptalani nagyprépost tiltakozása az egyházi birtokok „likvidálása” ellen. (1919. június 10.) In: Prohászka Ottokár, Magyarország apostola és tanítója. Tanulmányok Prohászka eszmevilágáról. Szerk.: Szabó Ferenc SJ – Mózessy Gergely. Szeged, 2002. 97–117.
- Collaborating with Horthy: Political Catholicism and Christian Political Organisations in Hungary, 1918–1944. In: *Political Catholicism in Europe, 1918–1945*. Eds.: Wolfram Kaiser – Helmut Wohnout. London, 2004. 195–216.
- Prohászka Ottokár zsidóellenességéről. *Egyháztörténeti Szemle*, 2008. 4. sz. 71–86.
- Prohászka Ottokár és a numerus clausus. In: *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Szerk.: Molnár Judit. Bp., 2011. 78–105.
- Prohászka Ottokár a XIII. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1920. október. In: *A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére*. Szerk.: Baráth Magdolna – Molnár Antal. Bp., 2012. 417–430.
- Prohászka Ottokár a XVI. Országos Katolikus Nagygyűlésen, 1924. október. In: *Prohászka-tanulmányok, 2009–2012. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Szerk.: Mózessy Gergely. Székesfehérvár, 2012. 153–174.
- Egy epizód Prohászka Ottokár közéleti pályafutásából. In: *Zsidóság: tradicionalitás és modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából*. Szerk.: Bíró Zsuzsanna Hanna – Nagy Péter Tibor. Bp., 2012. 255–265.
- “Numerus clausus represents a strong national ideology”. Bishop Ottokár Prohászka and the closed number law in Hungary. In: *The numerus clausus in Hungary. Studies on the First Anti-Jewish Law and Academic Anti-Semitism in Modern Central Europe*. Ed.: Victor Karady – Peter Tibor Nagy. Bp., 2012. 165–175.
- Prohászka Ottokár és a Magyar Jövő székházavatása Miskolcon. (1925) *A miskolci Herman Ottó Múzeum évkönyve*, LII. 2013. 277–293.
- A főpapok, a keresztények és az antiszemiták. In: *Sík Sándor eszmekörei*. Szerk.: Miklós Péter. Szeged, 2014. 159–170.
- Prohászka Ottokár és a „hungarizmus” fogalmának genezise. *Múltunk*, 2015. 2. sz. 4–34.
- Adalékok Prohászka Ottokár és a numerus clausus kapcsolatához. In: *Zsidók és keresztények az évszázadok sodrában. Interpretációk egy témára*. Szerk.: Horváth Zita – Sz. Halász Dorottya. Miskolc, 2015. 241–252.
- The Genesis of “Hungarism”. Bishop Ottokár Prohászka and the Extremist Right in 1920s Hungary. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 2015. Nr. 5. 41–66.
- The “Christian” Ideology of the early Extreme Right Movements in Hungary in the 1920’s. In: *Theory and Reality. Image of a man in the social sciences*. Ed.: Martina Schneiderová. Ostrava, 2015. 100–108.

- Főpapok és antiszemiták az 1920-as években. Prohászka Ottokár beszéde tükrében. In: A nagypolitikától a hétköznapiakig. A magyar holokauszt 70 év távlatából. Tanulmányok. Szerk.: Molnár Judit. Bp., 2016. 107–124.
- Adalékok Prohászka Ottokár Ady-kritikájához. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 2016. 1. sz. 69–89.
- Prohászka Ottokár életrajzának problémái. In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései. Szerk.: Vonyó József – Csukovits Enikő – Gyarmati György. Pécs–Bp., 2017. 330–340.
- Prohászka Ottokár a katolikus tanítók feladatairól 1924-ben. In: Prohászka-tanulmányok, 2015–2017. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai. Szerk.: Mózes Gergely. Székesfehérvár, 2017. 406–413.
- Keresztény kultúra és közszereplés Prohászka Ottokár „hattyúdalaiban”. In: Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon. Szerk.: M. Pelesz Nelli. Szeged, 2019. 228–277.
- Prohászka Ottokár és az Ébredő Magyarok Egyesülete. In: Tanulmányok a magyarországi zsidóság történetéből. Szerk.: Gecsényi Lajos – Fazekas Csaba. Bp., 2019. 140–163.
- Válogatás Prohászka Ottokár közszerepléseiből, 1919–1927. (Cikkek, interjúk, beszédek) Sajtó alá rend., bev. és jegyz. ell.: Fazekas Csaba. Miskolc, 2019. 400 p.
- A „történelmi közszereplés” kutatása – Prohászka Ottokár példáján. In: Te mit tettél hozzá? Szerk.: Berkő Péter – Patkó Gyula – Fazekas Csaba. Miskolc, 2020. 181–183.
- Adalékok a falu szerepének megítéléséhez a Trianon utáni magyar politikai gondolkodásban. *Agrártörténeti Szemle*, 2020. 1–4. sz. 163–175.
- Újabb adatok Prohászka Ottokár közszerepléseiről. *Egyháztörténeti Szemle*, 2021. 3. sz. 37–44.
- Prohászka Ottokár és a Magyar Királyság Pártja. In: A trianoni határokon kívül és belül. Tanulmányok a magyarság XX. századi történetéből. Szerk.: Miklós Péter. Szeged, 2021. 53–76.
- Prohászka Ottokár beszéde a leány- és gyermekkereskedelem elleni nemzetközi kongresszuson. (Graz, 1924. szeptember 21.) In: Prohászka-tanulmányok, 2017–2022. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai. Szerk.: Mózes Gergely. Székesfehérvár, 2022. 143–160.
- Prohászka Ottokár és a Petőfi-centenárium 1923-ban. In: Műfordítás és más extrém sportok. Írások Kapanyos András 60. születésnapjára. Szerk.: Földes Györgyi – Major Ágnes – Szénási Zoltán. Bp., 2022. 121–133.
- Fraknoi Vilmos béketerve 1917 őszén. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 2022. 3. sz. 84–95.
- Prohászka Ottokár Gödöllőn. A püspök és a turanizmus. *Gesta*, 2022. 1. sz. 65–77.
- A *public intellectual* mibenlétéről. In: Ünnepi tanulmányok Csizmadia Ervin 65. születésnapjára. Szerk.: Fazekas Csaba. Miskolc, 2023. 46–63.
- Az előszókat író Prohászka Ottokár, 1919–1927. In: Ünnepi tanulmányok Gyulai Éva 70. születésnapjára. Szerk.: Fazekas Csaba. Miskolc, 2023. 112–127.
- Prohászka-vita a magyar közéletben, 1990–2023. In: A Mindenség megismerése. Tanulmányok a 70 éves Gábor György tiszteletére. Szerk.: Fenyves Katalin – Vörös Kata. Bp., 2024. 352–382.
- Prohászka Ottokár és a *numerus clausus*. In: „Más faj, más vallás, más sors.” A magyar holokauszt története. (Tanulmánykötet) Szerk.: Jakab Attila. Bp., 2024. 72–91.
- Ottokár Prohászka and the *numerus clausus*. In: „Different Race, Different Religion, Different Destiny.” The History of the Hungarian Holocaust. (Collected Studies) Ed.: Attila Jakab. Bp., 2024. 70–89.